

ПРО НАЙЦІННІШИЙ СКАРБ НАЦІЇ – З ПОЗИЦІЇ НОВІТНЬОЇ МОВОЗНАВЧОЇ НАУКИ

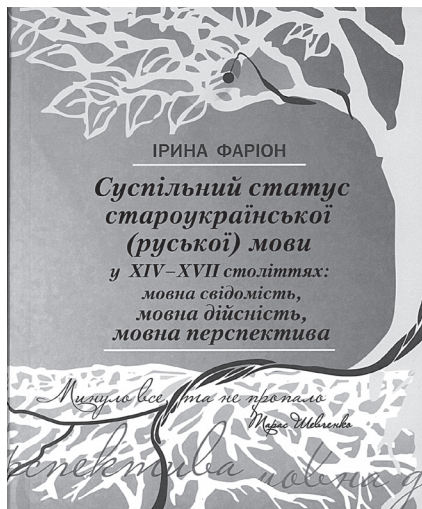
ФАРІОН І. Суспільний статус староукраїнської (руської) мови
у XIV–XVII століттях: мовна свідомість, мовна дійсність, мовна перспектива /
І. Фаріон. – Л.: Видавництво Львівської політехніки, 2015.

Ірину Фаріон представляти не треба. З-поміж численної когорти української інтелігенції новітньої доби, якій волею долі випало працювати на донедавна всуціль замінованому супроти цілої нації українознавчому полі, чи й віднайти таку особистість, яка впродовж багатьох років так наступально й послідовно, з такою рішучістю й безкомпромісністю боронила б один із останніх бастионів українства – його мову.

Можна перелічити десятки резонансних виступів недавньої народної депутатки з найголовнішої державної трибуни сесійної зали Парламенту, сотні статей та інтерв'ю у пресі, на радіо й телебаченні, кілька просвітніх авторських проєктів (з-поміж яких – найшляхетніший, який оживлює тисячолітню традицію українського книготворення, підтримує знекровлений, не без участі влади, інтерес до читання, – «Від книги – до мети»), де зримо, відчутно оприявнюється її життєве кредо, принципова життєва позиція, вірність обраному ремеслу. Це, власне, головне з того, що вигідно вирізняє харизматичну особистість у будь-якому суспільному середовищі, надто в такому, яке має стосунок до наукового, просвітницького цеху.

Особисто мені віддавна імпує власний стиль, власна «тремтливості» думки, власне проглядання між майстерно написаними рядками низки текстів цієї авторки. Назву лишень найбільш знакову друковану лектуру мовознавця І. Фаріон – «Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей)». Ця книжка позаминулого року витримала вже третє і, переконаний, ще не останнє, видання.

Уважно, неупереджено прочитати ці тексти рекомендував би найперше численним політичним опонентам і самої Ірини Дмитрівни, і всього українського в Україні, які нагадують хрестоматійних начальників-невігласів радянської доби з їхніми некультурними фра-

зами на кшталт «я це не читав, але категорично засуджую».

Тексти І. Фаріон із цього блоку – про статус і стан державної мови в поки що неукраїнській Україні, про убогість думки, обмеженість інтелекту, засміченість чужими мовними покручами лексиками, низьку внутрішню культуру обтяженого владними посадами мовця зокрема і загрозливу суржикізацію суспільства в цілому. Власне, більшість прикладів зі згаданої монографії авторка просто «списала з натури», слухаючи оте жажливо убоге мовлення українських високопосадовців. Їй це боліло, і вона не втомлювалася, та й ніколи не боялася, нагадувати про це. З особливою наступальністю вона це робила, перебуваючи впродовж останніх років у розбурханому пристрастями вулику найвищого українського політикуму, котрий, як з'ясувалося, у значній своїй частині був, та й далі лишається, духовно обмеженим і національно zdegradovanim.

Нова ж книжка І. Фаріон, про яку йтиметься в рецензії, також із сегмента мовознавчих. Однак зі сторінок цієї праці ми бачимо іншу авторку – вже не дослідника-початківця, якого цікавлять певні грані безмежної за окремими темами мовознавчої проблематики, що була уречевлена в конкретних

книжкових виданнях (український правопис як культурно-політичний вибір; суспільно-креативна роль мови; Маркіян Шашкевич як український мовотворець), а серйозного вченого із глобальним мисленням, філософським підходом до узагальнення зібраного матеріалу, сміливого першопрощодця з нестандартним розв'язанням порушеної наукової проблеми.

Нове дослідження, яке, переконаний, стане для авторки визначальним у її науковому поступі, а в українській мовознавчій науці – знаковим, без покликання на яке віднині не обійдеться жоден серйозний, політично неупереджений учений, має довгу назву: «Суспільний статус староукраїнської (руської) мови у XIV–XVII століттях: мовна свідомість, мовна дійсність, мовна перспектива». Складається воно із шести розділів, проблематику яких варто бодай фрагментарно окреслити, аби читач уявив обшир і глибину досліджуваного матеріалу.

Проаналізувавши в першому розділі теоретико-методологічні засади та поняттєво-термінологічний контекст статусу староукраїнської мови в ретроспективі чотирьохсот років (від XIV до XVII століття), авторка в наступному розділі подає власне бачення історії становлення лінгвономена «українська мова» – від «руського язика» до власне української мови. Предметом окремого розгляду (третьій розділ) стала староукраїнська мова в офіційній (урядовій) царині. Вивчення соціолінгвістичного та когнітивного аспектів різноманітних правових документів цієї доби в контексті побутування нашої мови на офіційному рівні спонукало до узагальнення в четвертому розділі тенденції тяжіння і відштовхування в тріаді «духівництво–церква–мова». Проблема п'ятого розділу – «Українськомовні виміри кризь призму персоналістичної лінгвофілософії» концентрується довкола знакових постатей доби, діяльність яких

безпосередньо впливала на долю української мови, – Станіслава Орхівського (Роксоланина), Іпатія Потія, Івана Вишенського, Мелетія Смотрицького, Петра Могили. Прикінцевий розділ присвячено генезі освітнього кількасотлітнього поступу староукраїнської мови.

Це – структурні параметри дослідження, яке загалом, із солідним списком літератури й іменним покажчиком, обіймає майже 650 сторінок.

Метою цієї рецензії не є ґрунтовний науковий аналіз проблематики кожного з перелічених вище розділів. Автор спробує виокремити кілька засадничих рис із царини новизни та архіактуальності названої праці в контексті нинішньої злоби дня.

Перша. Серцевиною свого дослідження авторка взяла тему, яка впродовж тривалих у часі підросійського, підрадянського і пострадянського періодів існування України була не актуальною, не дисертальною, не витребуваною ні владою, ні керманічами від науки, більше того – не науковою. Йдеться про українську мову, за влучним виразом І. Огієнка, як «душу нації», «серце народу», «головний двигун української культури», «найміцнішу підвалину соборності народу і розвою сил нації». Йдеться також і про феномен існування державної мови у бездержавних умовах, про мовну свідомість провідних урядових та духовно-освітніх середовищ як чинник розквіту чи загасання мови народу, іменем якого названа держава.

За тоталітарного режиму в українській науці домінувала затверджена в Москві ідеологічна схема, за якою українська освіта, наука, культура нібито завжди розвивалися лише в тісному взаємозв'язку з російською, до того ж весь час вважалися другорядними, принагідними, позбавленими самостійних ознак. Ця схема у 30-х рр. минулого століття набула образної метафори у вигляді стовбура-дерева з трьома його відгалуженнями, що символізували єдність і взаємозалежність трьох слов'янських народів – російського, українського, білоруського. За такою образною теорією, серцевину цього дерева – його стовбур, коріння якого сягало часів Київської Русі, беззаперечно, присвоювала Росія. А два його від-

галуження, що проросли, за цією схемою, лише після XIV ст., віддавалися Україні й Білорусі. Усе, що не «вписувалося» в таку ідеологічну схему, ще донедавна вважалося антинауковим, а отже, шкідливим.

Проблематика дослідження І. Фаріон у таку ідеологію явно не вписувалася, однак авторка вперто торувала ніким досі не прокладений шлях і змогла поламати стару російсько-радянську концепцію вивчення мови як абстрактне дослідження букв, префіксів, закінчень. У цій роботі ми бачимо успішну спробу запропонувати у вивченні мови осягти духовне буття народу «у контексті формування нової українськомовно-етнічної єдності».

Друга. Арештований тоталітарним режимом і відправлений на багато десятиліть у концентраційні спецфондівські запасники термін «староукраїнська мова» в аналізованому дослідженні вживається не лише як синонім, а швидше як запізніла, проте виправдана, справедлива заміна терміна «руська мова». Відомо, що апологети «руського міра» й сьогодні активно використовують теоретичні висновки низки російських дослідників – послідовників так званої теорії «ісконного єдінства руських наречій», в активі яких термін «руська мова» вживається в іншому значенні.

За цією теорією, наукову неспроможність якої довели політично не заангажовані українські вчені ще наприкінці XIX ст., давні східні та південні слов'янські племена нібито єднала, ба більше, цементувала спільна руська мова. Але ж так само вже давно в авторитетних дослідженнях доведено, що Україна IX–X віків, яка тоді звалася Руссю, справді об'єднала під своєю державою весь слов'янський схід, отож – не лише українців, а й білорусів, росіян. Однак у жодному разі це не було мовне утворення, а лише політичне, державне. Староукраїнська (руська) мова – саме в такому варіанті вживаються ці два терміни у праці І. Фаріон – ніколи не була спільною для білорусів і росіян.

Третя. Стрижневим у дослідженні є обґрунтування тези про силу й місію мови творити націю і державу. У загальних рисах цю тезу окреслив І. Огієнко: «І поки живе мова – житиме й народ як національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть

розпорошиться поміж дужчим народом...»

Самостійність староукраїнської мови супроти засилля церковнослов'янської, польської та російської мов посередництвом формули «доля мови – доля народу» авторка обґрунтовує на тлі складних суспільно-історичних обставин колонізації України. І хоч ідеться про події та явища далекої історичної доби, однак багато сюжетів з максимальною точністю читач може спроеціювати в день сьогоднішній. Йдеться, зокрема, про позицію в мовному питанні української інтелігенції. Давня, виплекана Києво-Могилянською академією, інтелігенція в основі своєї виявилася політично і соціально індіферентною. За гірким визначенням І. Франка, саме така й потягнулася до Московщини як до обіцяної землі, кар'єри і доходів. Нинішня ж інтелігенція (міське і сільське вчительство, викладацтво у вишах) ступенево продовжила традицію відвернення від свого народу та зради його інтересів, зосібна й у питаннях захисту мови народу, з якого ця інтелігенція вийшла.

Четверта. У кожному з шести розділів книжки читач віднаходить немало актуальних засновків, які потребують і конспектування, і неледачого думання над питаннями тривожного сьогодні української мови. Відповіді на них, на думку авторки, легко віднайти у прискіпливому аналізі соціолінгвістичних особливостей в історичному минулому. Саме такий аналіз мимоволі виводить на проблематику, розв'язання якої є надважливим для соціогуманітарного блоку сучасного українського державотворення.

Концептуальними бачаться такі головні засновки з цього дослідження: вибір мови як культурно-політичного вектора розвитку сучасного українського суспільства; мовний світогляд сучасної духовно-освітньої еліти; колонізоване мислення як джерело малоросійства; так звана церковнослов'янська (російська) мова як чинник ствердження в Україні «руського міра». Цей ряд можна продовжити.

І ще про одну особливість розгляданої монографії. Будучи вправним стилістом, цікавим співбесідником і переконливим оратором, І. Фаріон успішно поламала ще один стереотип, який і досі поширений серед цілої когорти вчених: писати наукові тексти за старим советським принципом «чим незрозумілі-

ше, тим науковіше». Як дослідниця «зі стажем», авторка додержує зовсім іншого підходу: про складне, маловідоме писати захопливо, просто і зрозуміло. Тому й читається монографія з неослабною увагою від першої до останньої сторінки.

Сильний, переконливий і актуальний зміст цієї книжки стверджує в читача чуття не хохла з вихолощеною національною свідомістю, не малороса з принизливим комплексом меншовартості, а українця.

Того українця, який не лише ніде й ніколи не соромиться і не приховує свого походження, свого коріння, не нехтує рідної мови, а й стверджує себе, піднімається з колін, щоб випростатися, вийти нарешті на давно омріяну дорогу свого достойного розвитку.

Відважившись узятися за, здавалося б, «непідйомну» за осяжністю завдань та нестандартністю розв'язання наукової проблеми тему, І. Фаріон створила направ-

ду новаторське, вкрай актуальне для нинішньої гуманітарної науки дослідження, яке слугуватиме не лише авторитетним орієнтиром у підсиленні українознавчих аспектів сучасного мовознавства, а й духовною поживою для тих українців, які спрагли до ствердження своєї етнічно-національної свідомості.

Микола ТИМОШИК,
доктор філологічних наук,
професор

Хроніка

В Острозькій академії обговорили феномен українського шістдесятництва

Проведення щорічної літературної конференції у стінах університету вже стало доброю традицією. Цьогоріч Всеукраїнська науково-практична конференція

мала назву «Феномен шістдесятництва в контексті літератури ХХ століття» (квітень 2015 р.).

У роботі конференції взяли участь науковці, громадські діячі, дослідники літературної спадщини представників українського шістдесятництва.

Конференція

розпочалася з урочистого молебню в академічному храмі преподобного Федора Острозького. З вітальним словом перед присутніми виступив проректор із навчально-наукової роботи Острозької академії, доктор філософських наук, професор *Петро Кралюк*. У своїй доповіді «Козацька тема у творах шістдесятників» він наголосив на наявності інтерпретації козацького міфу у творчості Миколи Вінграновського, спинившись окремо на поезії «Остання сповідь Северина Наливайка». Зазначив також, що Василь Стус звернувся до козацької теми у поезії «Із літопису Самовидця», а найбільшим глорифікатором козацького міфу є Ліна Костенко у таких творах, як «Берестечко», «Маруся Чурай», поезіях «В маєтку гетьмана Івана Сулими», «Стара церковця в Лемешах» та ін.

У доповіді «Творчість Лесі Українки і герменевтичні горизонти шістдесятництва» доктор філологічних наук, професор кафедри української мови і літератури Національного університету «Острозька академія» *Світлана Кочерга* порушила питання осмислення поетати Лесі Українки в радянському літературознавстві, де вона поставала як атеїстка, де їй зумисно накидали культ недужого тіла. «Другою Лесею Українкою» називали Ліну Костенко. Загалом письменники-шістдесятники сформували на основі художньої спадщини Лесі

Українки концепцію лицарства завдяки працям Євгена Сверстюка, Івана Дзюби, Олега Ставицького, Григорія Аврахова. Власне, їхніми зусиллями було окреслено

контури іншої Лесі Українки.

Після пленарного засідання в актовій залі університету відбулася презентація фільму «Палімпсести». Фільм представили члени творчої групи доктор філологічних наук, професор PhD Оттавського університету і Національного університету «Києво-Могиланська академія» *Ро-*

ман Веретельник й актриса, лауреат премій імені Василя Стуса та імені Дмитра Нитченка *Галина Стефанова*.

Потім робота конференції продовжилася у таких секціях:

- Філософсько-світоглядні основи творчості шістдесятників (керівник – професор *Світлана Кочерга*).
- Актуальні питання літературознавства (керівник – професор *Віталій Мацько*).
- Лінгвостилістичний аналіз тексту (керівник – професор *Іван Хом'як*).

Наступного дня, 3 квітня, відбулася зустріч із кандидатом філологічних наук, директором Національного музею Тараса Шевченка *Дмитром Стусом*. У розмові він ділився спогадами про батька, зокрема про його другий арешт. Василь Стус прагнув виховати у сина насамперед моральну стійкість, силу.

Загалом цьогорічна літературна конференція виявилася багатою і плідною як на наукові здобутки, так і на численні мистецькі заходи.

Юрій МИНЕНКО,
кандидат філологічних наук,
Національний університет «Острозька академія»

Учасники Всеукраїнської науково-практичної конференції